

BİLGİ TOPLUMUNDA DİJİTAL BÖLÜNME: BİLİŞİM VE İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİ KULLANIM YETENEKLERİ ÜZERİNDEN BİR TARTIŞMA

DIGITAL DIVIDE IN INFORMATION SOCIETY: A DISCUSSION ON THE USE SKILLS OF ICTS

Aylin GÖRGÜN BARAN*, M.Tuğba ERDEM**

* Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, abaran@hacettepe.edu.tr

** Doktora Öğrencisi, Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, mth.oglu@yahoo.com

ÖZ

Günümüz toplumlarını, gerek Castells gerekse Van Dijk ağ toplumu olarak adlandırmaktadır. Bunun nedeni dünyanın teknolojik ağlarla bağlantılı ve bağımlı hale gelmesi ve ağlar aracılığı ile iletişimin küresel düzeyde yaygınlaşarak kullanılmasıdır. Bu noktada Türkiye’de bireylerin bilişim teknolojilerini kullanım durumu bir dijital eşitsizlik yaratmakta mıdır ve bir dijital bölünmeden söz edilebilir mi, soruları araştırmanın temel problemi olarak belirlenmiştir. Bu dijital bölünmenin olup olmadığını tespit etmek üzere, Türkiye çapında 16-74 yaş aralığındaki bireylerde; bilgisayar ve interneti kullanım yeteneklerinin yaş, cinsiyet, eğitim, çalışma durumu, kullanma sıklıkları, kullanma amaçları ve buldukları bölge durumlarına göre farklı etkilerinin olup olmadığı lojistik regresyon analizi ile tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu araştırma, TÜİK tarafından gerçekleştirilen 2016 Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması’nın verilerinin birincil analizine dayanmaktadır. Çalışmada ortaya çıkan sonuçların kamu politikası oluşturulmasında etkili olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bilgi toplumu, Dijital bölünme, İletişim ve bilişim teknolojileri, Bilişim teknolojileri kullanım yetenekleri, E-yetenek.

Jel Kodları: L63, L38, L9, L96.

ABSTRACT

Both Castells and Van Dijk define today’s societies as network society. The reason for this is that the world becomes connected and dependent on technological networks and is used on a global scale by means of networks. At this point, the use of information and communication technologies by individuals in Turkey leads to digital inequality and it is wondered if it is possible to discuss on a digital divide as the main problem of research. In the age range of 16-74 years; logistic regression analysis was applied to determine whether the computer and internet use skills have different effects according to age, gender, education, working status, frequency of use, purpose of use and region situation. This research is based on the primary analysis of data from the 2016 Household Computing Technologies Usage Survey conducted by TURKSTAT. The results of the study are thought to be effective in creating public policy.

Keywords: Information society, Digital divide, ICTs, ICT use skills, E-skills.

Jel Codes: L63, L38, L9, L96.

1. GİRİŞ

Bilgi toplumu çağında toplumsal eşitsizlikler bilişim ve iletişim teknolojilerine erişim, kullanım ve tüm bunların gerektirdiği yetilerin geliştirilmesi konusunda sağlanan kaynak ve fırsatlar kapsamında araştırılmaktadır. Bu araştırmalar özellikle 2000’li yılların başı itibariyle kavramsal olarak “dijital bölünme” bağlamında literatürde yer almıştır. Dolayısıyla bu çalışma Türkiye’de bireylerin bilişim teknolojilerini kullanım yetenekleri esasında incelenmesini konu almaktadır. Amaç, özellikle mobil ve bilgisayar kullanım yetenekleri bağlamında demografik, coğrafi ve bu teknolojilerin kullanımını noktasında ampirik olarak Türkiye’ye dair bir kanıt ortaya koymaktır. Dahası “Dijital Çağda Kamu Yöntemi ve Politikası” çerçevesinde bilgi toplumunda Türkiye’nin sosyolojik olarak bilişim teknolojilerini kullanım açısından nerede olduğunun ortaya konulması ile sosyal politikaların üretimi adına tartışmalara farklı bir bakış açısı sunarak toplumsal bir zemin sağlayacağı düşünülmektedir.

Bilgi toplumu tanımlı, icat ve inovasyonlar temelinde merkezinde bilginin yer almasından gelmektedir (Bell, 1997). Post-endüstriyel toplumların en önemli özellikleri eğitim ve bilişim teknolojilerinin kullanımını yetenekleridir. Ancak teknoloji ve entelektüel teknoloji arasındaki farkın altını çizmekte fayda vardır. Tek başına teknoloji makinelerle işaret ederken, üretimde bilgisayar destekli tasarımın ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi ile algoritmalar, programlama, simülasyon ve benzeri ileri teknoloji yöntemleri ise entelektüel teknolojiyi gerektirir (Bell, 1997:34). Sosyal değişimin, yani sosyo-ekonomik ve kültürel örgütlenmenin değişiminin başlıca etmeni olan bilgi toplumunda dolayısıyla entelektüel teknolojinin gelişiminde yatmaktadır, denilebilir. Dolayısıyla bilgi toplumunun ve entelektüel teknolojinin içinde yaşayan bireylerin bilişim ve iletişim teknolojilerine erişimi başta olmak üzere bu gelişmiş teknolojileri kullanım yeteneklerinin derecesi de önemli hale gelmektedir. Ayrıca

bilgi toplumları ekonomisinde bu tür teknolojilerin giderek merkezileşmesi bilgi toplumunda eşitsizliğin bir boyutunu da ortaya çıkarır hale gelmiştir (Sassi, 2005).

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Dijital Bölünme Nedir?

“Dijital bölünme (digital divide)” genel olarak toplumun yeni bilişim ve iletişim teknolojilerine (İBT) erişime sahip olması ile olmaması arasındaki uçurumu tanımlamaktadır (Robinson vd., 2003:2). Dewan ve Riggins’e (2005:301) göre ise esas olarak teknolojiye erişimi kapsayan birinci derece ve kullanım yeteneklerini içeren ikinci derece olmak üzere iki eşitsizlik tipolojisinden bahsedilebilir. Dolayısıyla dijital bölünme, ortaya çıkış itibariyle bilişim ve iletişim teknolojilerindeki yeniliklerin yayılımına adapte olma sürecinde beliren erişimde ve kullanımda farklılaşma anlamına gelmektedir (Dewan ve Riggins, 2005:301). Ancak günümüzde bu tanımların yetersiz kaldığı savunulmaktadır. Bu bağlamda Selwyn (2004:341), dijital bölünme literatüründeki tanımların genel içeriğindeki dört önemli kısıtlamaya dikkat çekmektedir. Birincisi, bilişim ve iletişim teknolojilerinin kapsamının muğlaklığıdır. İletişim ve bilişim teknolojileri özet olarak hızlı bir değişim içerisinde hayatlara dahil olan “bilgisayar donanım ve yazılımlarından, dijital yayın teknolojilerine, cep telefonları ve telekomünikasyon teknolojileri olduğu kadar CDRom’lar ve dünya çapında ağ bağlantıları gibi elektronik bilgi aktarım kaynaklarını da kapsayan şemsiye bir terim” olarak tanımlanabilir (Selwyn, 2004:346). Dolayısıyla dijital bölüne ve bilişim ve iletişim teknolojileri arasındaki ilişki özünde bilgiden kaynaklara, uygulamalardan hizmetlere ilişkin birçok farklı teknolojik araç ve yöntem bağlamında ortaya çıkmaktadır (Selwyn, 2004:347).

İkincisi, bireylerin ‘erişimi’nin nasıl anlamlandırılması gerektiği meselesidir. Politik anlamda erişim; bilişim ve iletişim

teknolojilerinin bireylerin kullanımına sunulması olarak ifade edilse de; yalın olarak fiziksel bir sunumu içermektedir (Wise akt. Selwyn, 2004:347). Ancak erişim konusunda önemli olan aracı faktörler olduğu gibi kullanma yeteneğinin olmaması erişimin tanımını tartışılır hale getirmektedir. Bu noktada van Dijk ve Hacker (2003) internet erişim oranlarının yanıltıcı olduğunu ifade etmektedir. Buna göre, akıllı cep telefonu teknolojisinin hızlı gelişimi ve artan ulaşılabilirliği bilgisayarlar kullanım yeteneklerinin 'ihtiyaç halinde kullanılması' düşüncesini doğurmuş olabilir (van Dijk ve Hacker, 2003).

Üçüncüsü, ki sorunun asıl kaynağını burası oluşturmaktadır; bu teknolojilere erişim ve bu teknolojilerin kullanımı arasındaki ilişkidir. Dolayısıyla 'erişim' ile 'kullanım' birbirine karşılık gelmediği gibi sonraki kavram bir öncekine atıfta bulunmak yerine anlamsızlaştırır niteliktedir. Nitekim Selwyn (2004:349), tek başına bilişim teknolojilerinin kullanımı argümanının yeterli açıklama getiremediğinin; bilhassa dijital bölünmenin sorunsalını oluşturan bu teknolojilere dair tercihin yapılması ve bireylerin kendi istekleri ve ihtiyaçları doğrultusunda 'kullanabilme yeteneklerini belirleme' meselesini vurgulamaktadır. Bu konuda, Van Dijk ve Hacker'a (2003:316) göre, erişim ile ilgili dört önemli bariyer devreye girmektedir. Bunlardan birincisi "zihinsel erişim", yeni teknolojilere karşı ilgisizliğin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. İkincisi "maddi erişim" bilgisayar ya da internet sahibi olmamayı tanımlamaktadır. Üçüncüsü "yetenek erişimi" dijital yeteneklerin gerektirdiği eğitimin alınmaması ya da yeterli olmamasından kaynaklanmaktadır. Dördüncüsü "kullanım erişimi" ise kullanım fırsatlarının bulunmaması olmaktadır. Temelde maddi erişimin farklı kategorilerdeki dijital kullanım sorununu çözeceği varsayımı yetersiz kalmaktadır (Van Dijk ve Hacker, 2003:316). Üretilen istatistikler ve bu doğrultuda politikaların maddi erişim odaklı yürütülmesi diğer erişim bariyerlerinin göz ardı edilerek

dijital eşitsizliğin büyümesine sebep olabilir. Öyle ki dijital eşitsizlik sadece bilgisayar kullanma/kullanmama veya internete erişme/erişememe dikotomik yaklaşımıyla değil (Selwyn, 2006), aynı zamanda cinsiyet (Hargittai ve Shafer, 2006; Martinez-Cantos, 2017; Robinson vd, 2015), yaş (Loges & Jung, 2001), eğitim düzeyi ve sosyo-ekonomik statü (Facer & Furlong, 2001) gibi toplumsal özelliklerle de ortaya çıkabilir. Ayrıca kimlerin internet ya da bilgisayar kullanıp kullanmadığından çok bireylerin farklılaşan kullanım yeteneklerinin de incelenmesi bu araştırmanın ana sorunsalını oluşturmaktadır. Tüm bunlar kapsamında dijital bölünme kavramının ana sorunsalının sadece bu teknolojilerin içeriğinin tartışılır olması yanında daha da önemlisi sahiplik ya da erişebilirliğinden öte kullanma yetisinin sahipliği olduğu söylenebilir.

Bilişim teknolojilerine erişim dijital çağın bir gerekliliği olarak gösterilmesine rağmen her ne kadar eşit dağılımından söz edilemezse de, tek başına evde bilgisayarın, internet ve internet erişimi olan televizyon ve benzeri cihazların bulunması 'nasıl kullanılacağına bilgisine' sahip olunmadığında yetersiz kalmaktadır. Bu doğrultuda sahip olma/sahip olmama dikotomisi üzerinden dijital çağın gereklilikleri yerine getiriliyormuş gibi görünmektedir. Ancak bu, bilgi toplumunda ortaya çıkan yeni eşitsizliklerin tespitini zorlaştırabilir. Bu çalışma da dijital bölünme kavramını Selwyn (2004), Van Dijk ve Hacker'ın (2003) işaret ettiği üçüncü kısıtlama esasları çerçevesinde ele almaktadır. Ancak dijital bölünme kavramının içeriksel olarak bilgi toplumunun gelişim hızı göz önüne alındığında sürekli değişim içinde olduğu ifade edilmelidir. Bu nedenle, kavrama ilişkin tartışmalara yer vermenin yararlı olacağı düşünülmektedir.

Dahası dijital bölünme, Robinson ve diğerleri, toplum içerisindeki belirli azınlık grupların diğer kamusal hizmetler gibi teknolojik altyapıya erişiminin de sağlanmaması durumuna da değinmektedir (Robinson, Dimaggio & Hargittai, 2003:2).

Literatürde incelenen çoğu çalışma internete erişimi olan/olmayan ya da bilgisayar veya interneti kullanan/kullanmayanlar arasındaki farklılıkları incelemeye odaklanmıştır (Hargittai, 2002). Ancak, Selwyn (2004; 2006) çalışmasında ‘dijital bölünmenin’ günümüzün geçerli bir sorunu olmaya devam ettiğini savunmuş ve bireylerin bilgisayar kullanımından ne derecede uzakta olduklarını ve gündelik hayatlarında bazılarının tercihen bilgisayar kullanmayabileceğini ve bunun olası nedenlerini araştırmıştır. Selwyn’in bulgularına göre yaş, sosyo-ekonomik statü, eğitim, aile, cinsiyet gibi demografik faktörler “kimin nete gireceğini”; diğer bir deyişle kimin sosyal olduğu kadar “dijital olarak dışlandığını” da belirlemektedir (Selwyn, 2006:274). Dolayısıyla bu tercihin dijital eşitsizlik ve fırsatların yetersizliği zemininde oluştuğu öne sürülebilir. Bu konuda Robinson vd. (2015:570), internetin yaygınlığının bir “dijital sermaye” olarak toplumdaki dışlanmayı artırdığını, dahası erişim bağlamında birinci derece dijital eşitsizliklerin toplumun bir bölümünü ayırtmakta olduğunu ve ayrılan kitlenin oranının kullanım, yetenekler ve verimlilik ile ilgili olan ikinci derece dijital eşitsizlikler söz konusu olduğunda daha da yükseldiği sonucuna varmıştır.

Son olarak, bilişim teknolojileri ile etkileşimin doğurduğu sonuçların değerlendirilmemesi dördüncü kısım olarak belirtilmiştir (Selwyn, 2004:341). Özellikle de uygulanan veya üretilecek yeni politikaların odak noktasının belirlenmesi açısından dijital bölünme kavramının erişim ve kullanım yeteneklerini içerdiği kadar bireyler açısından teknolojiler ile etkileşimin etki ve sonuçlarını da kapsamaması Selwyn’in önemli bir argümanı olmaktadır (2004:350). Dijital bölünme tam olarak “farklılaşan bağlamlarda birçok farklı teknolojiye hiyerarşik erişim sonucu etkileşim ve doğurduğu sonuçların çeşitlendiği” (Selwyn, 2004:352) bir ortamda incelenmelidir. Ayrıca, bilişim ve iletişim teknolojileri cihazlarının sürekli değişim ve dönüşümü, dönüşümün

gerektirdiği yeni yetenekler ve bu yeteneklerin nasıl kazanılacağı, hatta bu kazanımın gerekliliğinin anlamlandırılması ve sorgulanması sosyal politikalar bağlamında giderek daha da önemli hale gelmektedir.

Tüm bunlar değerlendirildiğinde, 2000’li yıllar ile yoğun bir şekilde akademik araştırmalara konu olan ve halen bilgi toplumunda eşitsizlik bağlamında tartışma konusu olmaya devam eden ‘dijital bölünme’ olgusunun, Türkiye bağlamında bireylerin bilişim teknolojilerini kullanım yeteneklerinin özellikle mobil ve bilgisayar kullanım yetenekleri bağlamında demografik, coğrafi ve bu teknolojilere aşinalık esasında incelenmesi konuyu önemli kılmaktadır. Türkiye bağlamında yapılan kapsamlı bir araştırmaya rastlanılmaması, bu konudaki çalışmaların gerekliliğini ortaya koymaktadır.

2.2. Türkiye’de Dijital Toplum

Türkiye’de bilişim ve iletişim teknolojileri kullanımına yönelik toplanan en kapsamlı istatistikler Türkiye İstatistik Kurumu’na her yıl Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması adı altında yayınlanmaktadır. 2016 yılı verilerine göre Türkiye’deki hanelerin %21,6’sında masaüstü bilgisayar, %33,5’inde taşınabilir bilgisayar, %28’inde tablet, %96,6’sında cep telefonu bulunmaktadır. Bu hanelerden sadece %20’si masaüstü bilgisayar, %38,8’i taşınabilir bilgisayarı kullanmaktadır. Tablet kullanımı %27, cep telefonu kullanımı ise %97 olmaktadır. TV ile internete bağlanma ise hanelerin sadece %14,8’inde görülmektedir. Dahası, hanehalklarından sadece %46’sı hanede bulunan bilgisayarı kullanabilmektedir. Hanede bilgisayar kullanmayanların nedenleri ise sırasıyla şu şekilde verilmiştir. Hanelerin %58’i işyeri vb. ev dışında, %26’sı teknolojik cihazların fiyatlarının yüksek olması yüzünden edinememe, %26,6’sı internet bağlatma maliyetinin yüksek olması, %17,6’sı internete bağlanmayı bilmeme, %4’ü güvenlik, ve %1,5’si ise internet bağlatma imkanı olmaması nedeniyle bilişim ve iletişim

teknolojileri cihazlarına sahip olmadıklarını belirtmişlerdir. Hanelerin içindeki bireylerin de eşit fırsatlara sahip olamayacağı değerlendirildiğinde haneler arasındaki eşitsizliğin bireylere yansıtacağı hatta eşitsizliği artırabileceği düşünülmektedir. Bu nedenle bilgi toplumu çağında Türkiye bağlamında dijital bölünmenin daha detaylı incelenmesi adına bu araştırmanın yararlı olacağı değerlendirilmektedir.

3. YÖNTEM

3.1. Türkiye’de Bilişim Teknolojileri Kullanımının Genel Durumu

Dolayısıyla bu çalışma kapsamında “dijital bölünme” (digital divide) olgusu Türkiye’de 16-74 yaş aralığındaki bireylerin mobil ve bilgisayar kullanım yetenekleri üzerinden incelenmektedir. Bu kapsamda sosyolojik temelde ele alınan bir olgu olarak dijital bölünmenin mobil ve bilgisayar kullanım yetenekleri (e-yetenekler) üzerinden demografik özellikler dikkate alındığında hangi durumlarda ortaya çıktığı araştırılmıştır. Bilgi toplumu çağında e-yeteneklerin toplumsal dijital bölünmenin bir boyutu olduğu değerlendirilerek Türkiye’deki toplumsal nedenlerinin irdelenmesi ve olası çözümlerin sosyal politikalar bağlamında tartışılması bu çalışmanın esas amaçlarını oluşturmaktadır.

Genel olarak TÜİK anket verileri değerlendirildiğinde 2016 yılı içerisinde toplam nüfusun sadece %54,9’u, erkeklerin %64,1’i, kadınların ise %45,9’u bilgisayar kullanmıştır. Buna karşın internet kullanımında nispeten bir artış gözlemlenebilirken (toplam nüfusun %61,2, erkekler %70,5 ve kadınlar %51,9) bu oranlar hem toplum içerisinde hem de toplumsal cinsiyet bağlamında dijital bölünmenin tartışılması gerektiğini vurgulamaktadır. Zira Türkiye’deki nüfusun %76,3’ünün internete erişimi olduğu TÜİK anket sonuçları gösterilirken nüfusun neredeyse %40’ı ya interneti hiç kullanmamıştır ya da kullanmayı bilmemektedir. 1. Düzey’e göre bölge

sınıflaması internet erişimi yüzdeleri değerlendirildiğinde, genel olarak bölgelerin yüzde %20-30’luk bir kısmının internete erişimi olmadığı görülmekte, ancak bölgeler arası açık farklara rastlanmamaktadır. Demografik özelliklere bakıldığında bilgisayar ve internet kullanımının en çok 16-24 yaş aralığında olduğu ve yaş aralıklarına göre giderek azalması dikkat çekici olmaktadır. Benzer şekilde eğitim seviyesi arttıkça bilgisayar ve internet kullanımının arttığı, lisans ve lisan üstü eğitim seviyesinde %90’ı aştığı görülmektedir. Bu analizler sonucunda Türkiye’de dijital bölünme olgusunu incelemek açısından TÜİK Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması’nın verilerinin kullanılması uygun bulunmuştur.

Bu çalışma kapsamında 2016 yılı TÜİK Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması veri setinden hareket edilerek birincil analiz yapılmıştır. TÜİK araştırması Türkiye’nin 1. düzey on iki istatistikî bölgesinde kent ve kırsal alanda olmak üzere 16-74 yaş aralığında toplam 25.058 kişiyle hane ve fert bilgileri, bilgisayar ve internet kullanım şekilleri ve sıklığı, internete bağlanılan cihazlar ve ağlar, mobil ve bilgisayar cihazları olmak üzere bilişim sistemleri kullanım yetenekleri gibi alanlarda sorular ile yüz yüze görüşme şeklinde gerçekleştirilmiştir. TÜİK örnekleme, yapılan analizlerin içeriği göz önüne alındığında 16-74 yaş aralığındaki toplam 10.155 birey ile sınırlandırılmıştır. (16-74 yaş, N=10,155). Buna göre örneklemin yaş ortalaması 34; cinsiyet dağılımı %56’sı kadın, %44’ü erkektir. Örneklem içindeki bireyler ortalama olarak ortaöğretim ve lise mezunlardır; dahası örneklemin %1’inin bir okul diploması yoktur. %36’sının ise ilköğretim mezunu, %10’u lisans ve %22’si lisans üstü mezundur. Ayrıca bireylerin %51’i çalışmaktadır. Bölgelere göre dağılıma bakıldığında örneklemin %18’i İstanbul’da, %6’sı Batı Marmara’da, %11’i Ege’de, %10’u Doğu Marmara’da, %12’si Batı Anadolu’da, %11’i Akdeniz’de, %7’si Orta Anadolu’da, %11’i Karadeniz’de, %4’ü

Kuzeydoğu Anadolu, %4'ü Ortadoğu Anadolu ve %7'si ise Güneydoğu Anadolu'da ikamet etmektedir. Bu örneklem dahilindeki kadınların %13'ü haftada bir defadan az, %17'si haftada bir defa ve %70'i hemen her gün internet kullanmaktadır. Benzer şekilde %75'i her gün internete girmektedir. Erkeklerde ise bu oranın arttığı görülmektedir. Erkeklerin %73'ü her gün bilgisayar kullanmakta, %87'si ise her gün internete girmektedir. Faal e-posta kullanımına bakıldığında ise cinsiyete göre çarpıcı bir ayrım görülmesi de kadınların %50'si, erkeklerin ise %40'ı e-posta kullanmamaktadır. Sosyal medya kullanımında ise bu oranlar giderek artmış ve kadınların kullanımı %81'e, erkeklerin ise %84'e yükselmiştir.

3.2. Bağımlı ve Bağımsız Değişkenler

Bu bağlamda bu çalışmanın merkezinde olan dijital bölünme olgusu, mobil ve bilgisayar kullanım yeteneklerine sahip olmanın demografik özellikler ve diğer özellikler üzerinden araştırılmasını yer vermektedir. Lojistik regresyon analizi, "bir kullanıcının gerçekte bu özel faaliyeti gerçekleştirip gerçekleştirmediğini tahmin etmede farklı demografik faktörlerin karşılaştırmalı etkisini ortaya koymaktadır" (Howard vd., 2001:389). Bu nedenle, araştırmada lojistik regresyon analiz yöntemi kullanılmıştır. Buna göre dört bağımlı değişken (e-yetenekler) 9 farklı bağımsız değişken ile ölçüm yapılmıştır.

Bağımlı değişkenler, mobil ve bilgisayar kullanım yetenekleri kapsamında keşfedici faktör analizi yapılarak dört ayrı değişkenden oluşmuştur. Bağımlı değişkenler nominal değişkenlerdir. *E-yetenek 1* olarak tanımlanan birinci bağımlı değişken; *bilgisayar ve diğer cihazlar arasında dosya aktarma ve dosya veya klasörleri kopyalama veya taşıma* yeteneklerini kapsamaktadır ($\alpha=0.85$). *E-yetenek 2* olarak tanımlanan ikinci bağımlı değişken; *Word vb. yazılım kullanarak bir metin hazırlama, gelişmiş Powerpoint sunumu hazırlama ve Excel vb. bir program kullanma* yeteneklerini kapsamaktadır ($\alpha=0.92$). *E-yetenek 3* olarak tanımlanan

üçüncü bağımlı değişken; *yazılım veya mobil uygulama yükleme, işletim sistemi veya güvenlik programı yükleme ve yazılım kullanarak fotoğraf vb. dosyaları işleme* yeteneklerini kapsamaktadır ($\alpha=0.77$). Son olarak *bir program dilinde kod yazma* yeteneği *e-yetenek 4* olarak diğer yeteneklerden oldukça gelişmiş yeti ve eğitim gerektirmesi nedeniyle ayrı bir bağımlı değişken olarak alınmıştır.

Bağımsız değişkenler; cinsiyet (erkek=1, kadın=0), yaş, çalışma durumu (çalışıyor=1, çalışmıyor=0), eğitim seviyesi (okul diploması yok=0, ilköğretim=1, lise=2, lisans=3, lisansüstü=4), 1. seviye bölge dağılımına göre nüfus (İstanbul referans kategori seçilmiştir), bilgisayar kullanım sıklığı (haftada bir defadan az referans kategori seçilmiştir), internet kullanım sıklığı (haftada bir defadan az referans kategori seçilmiştir), aktif e-posta kullanımı (kullanıyor=1, kullanmıyor=0) ve sosyal medya profili kullanımı (kullanıyor=1, kullanmıyor=0) olmak üzere 9 değişkenden oluşmaktadır.

4. ANALİZ SONUÇLARI

Araştırmanın analiz sonuçlarına göre Tablo.1'de verilen e-yetenek 1, e-yetenek 2, e-yetenek 3 ve e-yetenek 4 olmak üzere tüm modeller anlamlıdır. Tablo.1'de görüldüğü üzere dört model incelendiğinde modeller bilişim teknolojilerini kullanım yeteneklerini sırasıyla %31, %35, %23 ve %11 oranında açıklamaktadır. Birinci model değerlendirildiğinde e-yetenek 1 değişkeninin içerdiği yeteneklere sahip olma olasılığını kadın olma referans kategori seçildiğinde erkek olma ve çalışma durumu artırmaktadır. Bireylerin yaşlarında bir yıl artış bu yeteneklere sahip olmayı azaltmaktadır. Diğer yandan bu yeteneklere sahip olma olasılığını, bir okul diploması olmayanlar, referans kategori seçildiğinde ilköğretim diplomasına sahip olmaktan lisans ve lisans üstü seviyede diplomaya doğru neredeyse 10 kat artırmaktadır. Dahası Batı Marmara'da yaşıyor olmak İstanbul'da yaşamak referans kategori seçildiğinde e-yetenek 1'i artırırken Güneydoğu

Anadolu'da yaşıyor olmak azaltmaktadır. Bilgisayarı son üç ay ve bir yıl arasında kullanmak ve interneti son üç ay içerisinde kullanmış olmak bu yetenekleri artırmaktadır. Son olarak aktif bir e-posta adresine sahip olmak ve sosyal medyada faal olmak da birincil yetenekleri artırmaktadır. İkinci model kapsamındaki yetenekler daha çok bilgisayar kullanıcıları için geçerli yetenekleri kapsamaktadır. Buna göre cinsiyet ve yaş birinci modele benzer şekilde etki ederken, eğitim durumunun etkisi giderek büyümektedir. Benzer olarak Güneydoğu Anadolu'da yaşıyor olmak e-yetenek 2 değişkenini negatif etkilerken, bilgisayar kullanım sıklığının son üç ay ve bir yıl arasında olması, internetin son üç ay içerisinde kullanılmış olması ve faal e-postaya sahip olmak pozitif şekilde etkilemektedir. Üçüncü modele göre ise cinsiyet ve yaş durumunda birinci ve ikinci model ile paralel bulgulara rastlanırken, eğitim durumundaki etkinin ikinci modelden daha az birinci modele benzer çizgide olduğu görülmektedir. E-yetenek 3 yeteneklerine sahip olma olasılığına internet kullanım sıklığı, faal e-posta kullanımı ve sosyal medya kullanımı pozitif etki etmektedir. Dördüncü modelde ise eğitim durumunun beklendiği gibi yüksek oranda pozitif etkisinin olmadığı bulgusuna ulaşılmıştır.

4.1. Cinsiyet

Lojistik regresyon analizlerinin sonuçlarına göre toplumsal cinsiyetin bilgisayar ve mobil cihaz kullanım yetenekleri bağlamında dijital bölünmenin bir göstergesi olarak literatürün de desteklediği şekilde Türkiye'de de görülmektedir. Yani bu bulgulara göre, tüm değişkenler sabit tutulduğunda cinsiyetin bireylerin bilgisayar ve mobil cihaz kullanım yeteneklerinin derecesini anlamlı olarak etkilediği Tablo.1.'e göre söylenebilir ($p<0.001$). Dahası, toplumsal cinsiyet bilgisayar ve cihaz kullanımı yetenekleri dört seviye kapsamında da anlamlıdır. Erkek kullanıcıların bilgisayar ve diğer cihazlardan dosya aktarma ve mobil dosya kopyalama veya taşıma yeteneklerini kapsayan e-yetenek 1 becerilerine sahip

olması kadınlar referans kategori seçildiğinde %62 daha yüksek ihtimaldedir. Diğer yandan kadın kullanıcıların Word ile metin hazırlama, Powerpoint sunu hazırlama ve Excel ile tablo oluşturma yeteneklerine sahip olması erkek kullanıcılara göre %31 daha az ihtimalde sahiptir. Bilgisayar ve mobil cihazların kullanımına yönelik yeteneklerin seviyesinin artması, yazılım, uygulama yükleme ve işletim sisteminin değiştirilmesi olarak e-yetenek 3 olarak gösterilmiştir. Buna göre kadın kullanıcıların e-yetenek 3 yeteneklerine sahip olma ihtimali erkek kullanıcılara göre %55 daha düşüktür. Bilgisayar ve mobil cihazlarda (özellikle bilgisayar kullanımında) ileri seviyede hakimiyeti gerektiren bir program dilinde kod yazma yeteneğinde ise "toplumsal cinsiyet uçurumunun" açıkça ortaya çıktığı görülmektedir (Kennedy, 2003). Dijital bölünme adına önemli bir gösterge olarak değerlendirildiğinde, erkek kullanıcıların kadınlara göre bir program dilinde kod yazma yeteneğine sahip olması ihtimali %84 daha yüksek olmaktadır.

4.2. Yaş

Tüm değişkenler sabit tutulduğunda cihaz kullanımı yeteneklerinin dört seviyesinde de anlamlı olan diğer bir değişken kullanıcıların yaşları olmaktadır. Yaş ile bilgisayar kullanım yeteneklerinin seviyesi ile anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($p<0.001$). Kullanıcıların yaşlarındaki bir yıl azalış temel bilgisayar ve diğer cihaz kullanım yeteneklerine sahip olma ihtimalini %7 artırmaktadır. Howard vd.'nin (2001) bulgularına benzer şekilde Türkiye'deki genç kullanıcıların yazı yazma, sunum oluşturma ve tablo ve hesap yapma programlarını kullanma yeteneklerine sahip olma olasılığı %7 daha yüksektir. Yazılım ve uygulama yükleme, işletim sistemi değiştirme ve fotoğraf ve video düzenleme yeteneklerine ek olarak belirli bir eğitim seviyesi gerektirmesine rağmen bir program dilinde kod yazma yeteneğine sahip olma ihtimali dahi kullanıcılar gençleştikçe %6 oranında artmaktadır.

Tablo 1: Lojistik Regresyon Analiz Sonuçları

	<i>e-yetenek 1</i>		<i>e-yetenek 2</i>		<i>e-yetenek 3</i>		<i>e-yetenek 4</i>	
	Logit	OR	Logit	OR	Logit	OR	Logit	OR
Cinsiyet (<i>kadın</i>)	7.71***	1.62	4.64***	1.31	8.45***	1.55	6.02***	1.84
Yaş durumu (<i>16-74 yaş aralığı</i>)	-28.48***	.93	-29.70***	.93	-27.73***	.94	-10.82***	.94
Çalışma durumu (<i>çalışıyor</i>)	2.49*	1.17	-.81	.95	-.32	.98	-1.34	.85
Öğrenim durumu (<i>okul diploması yok</i>)								
İlköğretim	2.16*	1.87	3.64***	4.75	3.01**	3.01	-.19	.82
Ortaöğretim-Lise	4.71***	3.96	6.22***	14.39	4.63***	5.50	.59	1.82
Lisans	6.43***	7.21	8.37***	38.96	5.68***	8.39	.93	2.60
Lisans üstü	8.21***	12.08	9.82***	71.86	7.21***	14.57	1.27	3.66
1.düzye bölge dağılımı (<i>İstanbul</i>)								
TR2 - Batı Marmara	2.79**	1.45	-1.40	.83	2.02*	1.25	-.30	.93
TR3 - Ege	-1.77	.82	-3.82***	.67	-.08	.99	-.68	.88
TR4 - Doğu Marmara	-.32	.93	1.33	1.15	1.87	1.19	-.64	.89
TR5 - Batı Anadolu	-4.42***	.63	-1.32	.87	-.42	.96	.74	1.12
TR6 - Akdeniz	4.06***	1.56	3.58***	1.45	4.88***	1.56	.64	1.11
TR7 - Orta Anadolu	.41	1.05	1.07	1.14	-1.40	.86	-1.18	.77
TR8 - Batı Karadeniz	1.94	1.28	1.02	1.13	.27	1.02	-.64	.86
TR9 - Doğu Karadeniz	2.06*	1.38	-1.46	.81	-3.51***	.64	-1.67	.63
TRA - Kuzeydoğu Anadolu	-.63	.89	-1.04	.84	-1.48	.81	-.79	.81
TRB - Ortadoğu Anadolu	1.74	1.31	0.38	1.05	2.22*	1.34	-.79	.80
TRC - Güneydoğu Anadolu	-6.63***	.45	-8.62***	.36	-8.73***	.39	-1.06	.79
Bilgisayar kullanım sıklığı (<i>Haftada bir defadan az</i>)								
Haftada en az bir defa	-2.23*	.78	-2.75**	.75	.04	1.00	1.23	1.37
Hemen hergün	-1.97*	.83	2.75**	1.26	-1.23	.90	2.39*	1.67
İnternet kullanım sıklığı (<i>Haftada bir defadan az</i>)								
Haftada en az bir defa	-.43	.93	-.38	.93	-2.91**	.60	-.25	.85
Hemen hergün	4.74***	1.92	3.58***	1.72	4.64**	1.97	.37	1.21
Aktif e-posta kullanımı (<i>kullanıyor</i>)	24.19***	4.72	25.81***	4.42	19.72***	2.81	7.95***	3.12
Sosyal medya grup katılımı (<i>kullanıyor</i>)	5.50***	1.47	1.36	1.10	5.06***	1.40	0.35	1.05
cons	1.54	1.64	.35	-2.30	-2.80	.32	-2.99	.03

Notlar: Referans kategoriler parantez içinde gösterilmiştir. Anlamlılık düzeyleri; p<0.05;*p<0.01;**p<0.00***.

4.3. Çalışma ve Eğitim durumu

Türkiye'deki bilişim sistemleri kullanıcılarının tüm değişkenler sabit tutulduğunda bir işte çalışıyor olmaları ile e-yetenek 1 kullanım yetenekleri arasında anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Bilhassa masa başı bir meslek grubunda çalışanların işyerlerinde bilgisayarının bulunduğu varsayıldığında dosya aktarma ve kopyalama gibi yetilere sahip olmaları ihtimali henüz bir işte çalışmayanlara göre %17 yüksek olmaktadır. Genel örneklemin ortalama eğitim durumunun ortaöğretim ve lise olmasının kullanım yetenekleri düzeyi üzerinde bir etkisi olduğu da ayrıca değerlendirilebilir. Tüm değişkenler sabit tutulduğunda kullanıcıların bitirdikleri okul seviyesi ile birinci, ikinci ve üçüncü derece bilgisayar ve mobil cihaz kullanım yetenekleri arasında anlamlı bir ilişki vardır. Ayrıca kullanım yeteneklerine sahip olma ihtimallerini en çok etkileyen değişkenin eğitim durumu olması Türkiye'deki gelecek sosyal politikalar ve uygulamalar açısından önemli olmaktadır. Bir okul diploması olmayanlar kullanıcılara göre ilköğretim mezunu olmak e-yetenek 1 yetilerini %87, e-yetenek 2 yetilerini dört ve e-yetenek 3 yetilerine sahip olma ihtimalini üç kat artırmaktadır. Bu oranlar ortaöğretim ve lise mezunlarında sırasıyla 7, 38 ve 5 kat; lisans ve lisans üstü eğitime sahip olanlarda ise neredeyse 10 kattan fazla şekilde yükselmektedir. Belge üretimi ve kullanımı yeteneklerini içeren e-yetenek 2 yetilerine sahip olma ihtimalinin bireylerin eğitim seviyesinden etkilenmesinin altında yatan en önemli nedenlerden biri bu programların üniversite eğitimi ile zorunlu hale gelmesi ve öğrenme ortamının oluşması olabilir. Yani bir bireyin eğitim seviyesi ile bilgisayarı kullanma yetenekleri arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Lojistik regresyon analiz sonuçları eğitim seviyesinin bireylerin bilgisayar ve benzeri bilişim sistemleri kullanım yetenekleri açısından majör olduğunu göstermiştir. Özetle, bir kişinin eğitim seviyesi arttıkça ileri seviyede bilişim teknolojileri kullanım yeteneklerine sahip olma olasılığı da

artmaktadır. Politika üreticileri açısından önemli bir bulgu olduğu değerlendirilebilir. Son olarak, bir program dilinde kod yazma yeteneğinin lisans veya lisans üstü seviyede eğitim gören kullanıcılar tarafından sahip olunabilecek bir yetenek olduğu genel olarak düşünülse de, bu çalışmada doğrulayıcı anlamlı bir ilişkiye rastlanamamıştır.

4.4. İstatiki bölgelere göre dağılım

Türkiye bağlamındaki genel eşitsizliklerin birçoğu coğrafi bölgelerdeki dağılım açısından önemli olmaktadır. Dijital bölünmenin de bu doğrultuda anlamlı olacağı değerlendirilebilir. Tüm değişkenler sabit tutulduğunda Tablo-1'de istatistiki bölgelere göre bilişim teknolojileri kullanım yeteneklerine sahip olmak ile anlamlı ilişkinin yeteneklerin derecelerine ve bölgelere göre değiştiği görülmektedir. İstanbul bölgesi referans kategori olarak alındığında Batı Marmara'da yaşayan kullanıcıların e-yetenek 1 yetilerine sahip olma ihtimali %45, e-yetenek 3 sahip olma ihtimali 2 kat yüksektir. Özellikle İzmir ve diğer illerde bulunan üniversitelerin sayısı eklendiğinde, Ege Bölgesi'nde olmanın kullanıcılar açısından öğrencilerin Office programlarını aktif kullandığı e-yetenek 2'e sahip olma ihtimalini %33 artırması daha anlamlı hale gelmektedir. Akdeniz bölgesinde olmanın ise kullanıcılar açısından pozitif etki yarattığı tartışılmazdır. Tablo.1'e göre Akdeniz Bölgesi'nde yaşamak bilgisayar ve mobil cihaz kullanım yeteneklerine sahip olma ihtimalini e-yetenek 1 %56, e-yetenek 2 %45 ve e-yetenek 3 ise %56 artırmaktadır. Bölgelere göre dağılımın dijital eşitsizliklerin kaynağı olabileceği Güneydoğu Anadolu bölgesinde yaşamının kullanım yeteneklerine olumsuz etkisi bağlamında görülebilir. Bilgisayar ve diğer cihaz kullanım yeteneklerine sahip olma ihtimali derecelerine göre sırasıyla; %55, %64 ve %61 olmak üzere düşmektedir.

4.5. Bilgisayar, internet ve iletişim teknolojileri kullanımı

Bilişim teknolojilerini kullanma yeteneklerine sahip olmak bilgisayar ve

internet kullanım sıklığının yanında aktif olarak e-posta ve sosyal medya kullanımı ile de yakından ilişkilidir. Bilgisayarın her gün kullanılması Office programlarının kullanımı ihtimalini %26 artırmaktadır. Ayrıca bir program dilinde kod yazma yeteneğine sahip olma ihtimalini ise %67 artırmaktadır. Bu bulgu ilk bakışta olumlu bir önermede bulunuyor gibi anlaşılrsa da bu yeteneğe sahip olan bireylerin öğrenimleri veya meslekleri gereği zaten her gün bilgisayar kullandıkları gerçeği ile yanıtıcı da olabilir. Bunun yanında bilgisayarın haftada bir kullanılması ise kullanım yeteneklerine sahip olma ihtimalini %26 azaltmaktadır. İnternetin her gün kullanımı ise kullanım yeteneklerine çarpıcı bir etkide bulunmaktadır. Bu yeteneklere sahip olma ihtimalini sırasıyla; %92, %72 ve %97 olmak üzere artırmaktadır. Bilgisayar ve mobil cihaz kullanım yeteneklerini etkileyen ve kullanımın önemli bir göstergesi olarak varsayılan aktif e-posta kullanımı ise kullanıcıların yeteneklerinin seviyesini 2-4 kat ihtimal dahilinde artırmaktadır. Diğer yandan sosyal medyada aktif olmak ise bilgisayar temel becerilerine ve ileri becerilere (özellikle fotoğraf ve video düzenleme yeteneği) sahip olma olasılığını %40 civarında artırırken, doküman hazırlama programlarına hakim olma ihtimalini ancak %10 artırmaktadır.

5. DEĞERLENDİRME

Türkiye bağlamında toplumsal cinsiyetin bilgisayar kullanım yeteneklerine sahip olma olasılığını kısıtlayıcı bir etki içerdiği görülmüştür. 25 yaşında, çalışan, lisans mezunu, Batı Marmara’da yaşayan bir erkeğin birinci seviye yeteneklere (e-yetenek 1) sahip olma olasılığı 755’e 1 iken, 25 yaşında, çalışan, lisan mezunu, Batı Marmara’da yaşayan bir kadının ise 466’ya 1’dir. Bunun nedeni birinci nedeni Rashid’in aktardığı Geldof’in (2016:308) Etiyopya ve Malavi üzerinde yaptığı araştırma sonuçlarına göre, kadınların ev işlerinden BİT teknolojilerine ayıracak zaman bulamaması, dolayısıyla toplumsal

cinsiyet ayrımı ve roller dolayısıyla olabilir. İkinci nedeni ise Martinez’in (2017:2) belirttiği gibi yapılan performans araştırmalarının sonucuna göre bilgisayar kullanım ve internet kullanım yeteneklerinin cinsiyete göre büyük farklılık göstermediği (Hargittai, 2002; Hargittai ve Shafer, 2006; Van Deursen ve Van Dijk, 2011), ancak kadınların kendi yetilerini daha az görme eğilimlerinde olduğunu bulgulamıştır. Bu tür bir tespit Martinez (2017:2) için özellikle kadınların yetenek edinimlerindeki tutumlarını etkileyebileceğinden önemli olmaktadır. Ancak, toplumsal cinsiyet kullanım amaçları noktasında farklılıkların ortaya çıktığı bir mesele olmaktadır (Howard vd. 2001; Kennedy vd., 2003; Weiser, 2000). Bu nedenle, tercihlerin aynı zamanda yeteneklere ve dolayısıyla edinimlere dair izlenimlere de etki edebileceği değerlendirilmektedir (Hargittai ve Shafer, 2006:444). Dolayısıyla, Hargittai ve Shafer’in (2006) de dikkat çektiği üzere kadınların kendi bilişim teknolojileri kapsamında yeteneklerini kısıtlı görmesi ve başarılı olmayacaklarına dair geliştirdikleri kanı aynı zamanda kullanabilecekleri birçok teknolojik araçtan çekinmelerine de sebep olabilir ki, bu dijital bölünmenin görünmeyen kısmını, yani Van Dijk ve Hacker’ın (2003) uyardığı motivasyonel bariyere karşılık gelmektedir. Özetle, toplumsal cinsiyet bağlamında bireylerin teknolojilere ‘erişimi’, ‘kullanımı’ ve ‘kullanım yetenekleri’ ötesinde potansiyellerini keşfedebilmeleri için motivasyona da ihtiyacı olmaları dijital bölünmenin kapsamını genişletmektedir. Bu doğrultuda, üretilecek olan sosyal politikaların da dijital bölünmenin altında yatan nedenleri özümsemiş politikalar olması gerekmektedir.

Dahası, kuşaklar arası farkın bilişim teknolojileri kullanım yeteneklerine etkisi tartışılmazdır. Türkiye’deki gençlerin orta yaş ve yaşlılara göre bilgisayar kullanımın yeteneklerine hakimiyeti yaş azaldıkça daha da artmaktadır. Sadece kullanım yetenekleri değil aynı zamanda problem çözme ve görev tamamlama konusunda da gençlerin

daha yetenekli oldukları bulgusuna ulaşılmıştır (Hargittai, 2002). Ancak bu noktada önemli olan dijital bölünmenin sadece yaş grupları arasında belirmediği, aynı zamanda çeşitli eşitsizliklerin bu yaş grupları içerisinde bulunduğudır. Gençler arasındaki dijital fırsat eşitsizliklerinin de araştırılması gerekmektedir. ‘Net kuşağı’ olarak adlandırılan genç kuşağın cihazlara erişimi, deneyimleri, amaçları ve içinde buldukları ortam gibi birçok değişken açısından homojen bir grup olmadığı unutulmamalıdır. Araştırmaların sonuçları internet ve bilgisayar kullanımında zaten avantajlı olan gençlerin yeni teknolojilerle daha hızlı tanıştığı ve kendilerini geliştirdiği, bu nedenle de genç kuşak içinde erişim temelinde de eşitsizliğin giderek arttığını göstermektedir (Hargittai ve Hinnant, 2008:605). Bu noktada, gençlerin kullanım amaçları ve kullandıkları teknolojilerin çeşitliliği öne çıkmaktadır (Hargittai, 2010). Finlandiya’da çocuk yaş itibarıyla okul eğitiminin kodlama ve programlamaya dair olması sadece ülke içerisinde değil, küresel bir bölünmeye de işaret etmektedir. Örneğin Türkiye’de, 6-15 yaş çocukların bilgisayar kullanımını %60, internet kullanımını ise %50,8 olarak belirlenmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2015). Bu bağlamda, FATİH Projesi’nin eğitim ve öğretim de bilişim teknolojileri kullanımı ve sahipliğini artırarak fırsat eşitliğini oluşturması amaçlanmaktadır (Kalkınma Bakanlığı, 2015). Ancak Finlandiya’daki uygulamaların ne kadar eşitliğe yönelik verimli olacağı tartışmalı ise, Türkiye’deki projenin de eşitsizlik açısından tartışmalı olduğu söylenebilir. Diğer bir yandan, üçüncü dijital uçurum kapsamında teknolojik yeniliklere uyum sağlayamayan yaşlıların bu tür teknolojileri kullanamaması literatürde yaygın olarak araştırılmaya ve tartışılmaya başlamıştır. Türkiye’de bu soruna yönelik Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı kapsamında Habitat Kalkınma ve Yönetişim Derneği ve Microsoft işbirliği kapsamında “Bilenler Bilmeyenlere Bilgisayar Öğretmeye (BBBÖ)” projesi özellikle çocuklar, gençler, kadınlar ve engellilere yönelik gönüllü eğitmenler

ile bilişim teknolojileri eğitimi verilmektedir (Kalkınma Bakanlığı, 2015). Bu kapsamda bilgi toplumu çağında toplumdan dışlanmamak adına yaşlıların da projeye dahil edilmesi dijital bölünmenin gerilemesi için şart görülmektedir.

Van Deursen ve Van Dijk’in (2011) da bulgularında belirtildiği gibi eğitim seviyesi ile bilişim teknolojileri kullanım yetenekleri arasında Türkiye bağlamında da güçlü bir ilişki vardır. İlköğretim mezunu İstanbul’da yaşayan 25 yaşında bir erkeğin üçüncü derece kullanım yeteneklerine sahip olma olasılığı 195’e 1 iken, bu oran lisan mezunu olduğunda 723’e 1; lisans üstü mezunu olduğunda ise 1255’e 1 olmaktadır. Dijital bölünmenin sadece erişim veya kullanım ile kısıtlı olmadığı, hatta kullanım yeteneklerine dair verilecek eğitimlerin dahi bireylerin eğitim düzeyi ile yakından ilişkili olduğu göz ardı edilmemelidir. Daniel Bell’in (1997) de bilgi toplumu bilginin tanımını daha karmaşık hale getirerek entelektüel bilginin toplumlar için önemini vurgulamıştır. Bundan hareketle, bireylerin eğitim düzeyiyle de ilişkili olarak bilgi toplumları için eşitsizliklerin giderilmesi küresel rekabette yer edinebilmek adına gerekli hale gelmiştir. Benzer şekilde Türkiye’deki bölgesel dijital eşitsizliğin nedenin de eğitim ile ilişki olarak ortaya çıktığı düşünülebilir. Bilgisayar ve internet kullanım sıklığının ve aktif olarak iletişim teknolojilerinin kullanımının bu yeteneklere olumlu katkısı tartışılmaz olmaktadır. Dolayısıyla çalışmanın başında sunulan Selwyn’in (2004) dikkat çektiği dört kısıtlamanın yerine üretilen politikalarda yer bulmasının dijital bölünmenin çözümüne giden yolda önemli olduğu sonucuna varılmaktadır. Ev kadınlarının, yaşlıların veya gençlerin cep telefonu ile internete bağlanıp sosyal medyaya katılabildiği dijital toplumda becerilerin giderek farklılaştığı ve dijital bölünme kavramının içerik olarak karmaşık ve sürekli değişim halinde olduğu bir çağda eşitsizliklerin artması kaçınılmaz olduğundan üretilen politikaların uyumlu bir biçimde çeşitlenmesi zorunlu hale gelmektedir. Ek olarak, sosyal politikaların

üretilmesinin yanında (2015-2018 Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planı'nda olduğu gibi) somut uygulamaların ve verimlerinin değerlendirilmesi, bilişim teknolojileri ile etkileşimin doğurduğu sonuçlar kapsamında yapılmalıdır.

Ayrıca dijital bölünme kavramı politika üreticileri ve endüstriyel sektör için farklı içeriklere işaret edebilir (Epstein vd.,2011:92). Selwyn'in (2004) vurguladığı kısıtlamalar ve anlam üzerine tartışmalar Epstein vd.'nin (2011:93) de belirttiği gibi politik söylem içerisinde de ortaya çıkmaktadır. Ancak bu kısıtlamaların her biri farklı çözümleri bulunan farklı aktörlerin dahil olmasını gerektiren süreçlerdir. Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı 2015-2018 Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planı'nda belirtilen somut eylemlerde görüldüğü gibi ABD ve Avrupa politika üreticileri tarafından da dijital bölünme bir erişim sorunu olarak ele alınmıştır (Epstein vd. 2011:101). Örneğin Avrupa Komisyonu BİT teknolojilerine kırsal alanda erişimin sağlanması için 1 milyar Avro ek bütçe oluşturmuştur (akt. Vincent ve Lopez, 2010:220). Yetenekler konusunda ise sorumluluk bireylerin kendisine ya da eğitim kurumlarına devredilmiştir. Dijital bölünme küresel olduğu kadar kent-kır ayrımında da ortaya çıkmaktadır. Örneğin, Almanya'da 2009 yılında hükümet tarafından erişim imkanı sağlamak adına finansal teşvikler verilmiş ve ülkenin her yerinden erişim hedeflenmiştir (Schleife, 2010). İngiltere'de ise "Dijital iletişim politikası" kapsamında kamu-özel ortaklığında bölgesel eşitsizliklerin 5 yıl içinde giderilmesi hedeflenmiştir (Philip vd., 2017:396).

Son olarak, araştırmanın kısıtlarından bahsedilmesi oluşturulacak yeni veritabanları ve yapılacak araştırmalar açısından yararlı olacaktır. Buna göre, birincil analizde kullanılan TÜİK araştırmasında bireylerin değil hanelerin toplam gelirinin yer alması, medeni durum, çocuk sayısı vb. bazı temel demografik değişkenlerin bulunmaması araştırmayı kısıtlamıştır. Örneğin, hane gelirinin bireylere nasıl dağıtılacağı, bu konuda

ortaya çıkabilecek istatistiksel hatalar benzer verilerin kullanılmasını zorlaştırmıştır. Hane bazında yapılacak araştırmalar dijital bölünme açısından genel ve yanıltıcı kalabilir. Bir başka kısıt ise üretilen istatistiklerin literatürde yaygın biçimde kullanılan bazı değişkenleri içermemesi yapılan araştırmaların sınırlı kalmasına neden olmaktadır. Örneğin, bireylerin bilgisayar ve internete geçirdikleri zamanın saat ve dakika bazında belirlenmesi ve ne kadar süredir kullandıklarına dair istatistikler mutlaka olmalıdır. Dahası, bireylerin bilgisayar ve benzeri cihazlara ev, işyeri, internet kafe gibi mekanlardan bağlanmasının altında yatan nedenlerin bir tercih mi yoksa bir zorunluluk mu olduğunun araştırılabilmesi adına tutum ölçeklerinin büyük çalışmalara eklenmesi gerekmektedir.

6. SONUÇ

Gerek Bell'in gerek Castells'in gerekse van Dijk'in bilgi ve ağ toplumu görüşleri çerçevesinde toplumların birbirlerine bağlılıklarını artırdığı yönünde açıklamalarda bulunmaktadırlar. Van Dijk'ın (2016:297-300) belirttiği gibi hızlı bilgisayar, hızlı modemler, hızlı hatlar ve hızlı programlar dijital dünyanın sihirli kavramları haline gelmiştir. Dolayısıyla dijital kültür aynı zamanda hız kültürü ve görselleştirme olarak da okunmaktadır. İletişim ve dil kullanımı öylesine hızlı hale gelmiştir ki, aynı anda hem mesaj alıp-göndermek hem de telefonla konuşmak ya da sesli mesaj bırakmak, Facebook, Twitter ve e-posta ile plansız yanıtlar verme olanağına sahip olabiliyoruz. Çoklu bir medya kullanımı ile karşı karşıyayız. Bütün gündelik yaşantımıza ait pratikleri internet aracılığı ile çoklu medya kullanarak gerçekleştirmemiz artık hayal olmanın ötesine geçmiştir. Bu konuda McLuhan'ın (2001) mekanik dönemde bedenimizin bizi götürdüğü yere kadar gidebilirken, artık elektronik dönemde, vücudumuzu saran sinir sistemimiz dünyanın üzerini bir ağ gibi örtmüş durumdadır, demektedir. Bu noktada Türkiye'de bilgi ve iletişim

teknolojilerinin kullanım oranı yıllar itibarıyla artmakla birlikte, henüz bilgisayar bilmeyen ona dokunmayan geniş bir kesim de bulunmaktadır. Bu araştırma Türkiye çapında TÜİK tarafından gerçekleştirilen Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması'nın verilerinin analizine dayanmaktadır.

Bu konuda araştırmalar çok kısıtlıdır. Dolayısıyla kamu politikası oluşturulurken öncelikle araştırmalardan elde edilmiş verilere ihtiyaç duyulmaktadır. Eksiklikler nedir, hangi alanlarda güçlü hangi alanlarda zayıf olduğumuz hakkında detaylı bilgiye sahip değiliz. Türkiye’de bu konuda TÜİK’in araştırmasından başka kapsamlı bir araştırma bulunmamaktadır. Hükümetlerin bütün bunları dikkate alarak kamu politikalarını oluşturmaları gerekmektedir. Biz istemesek de bu yeni teknolojilerin daha yenileri hızla gelişmektedir. Teknoloji üreten firmalar, piyasa koşulları gereğince kendilerini bu ürünlerin üretimine ve pazarlanmasına endekslenmişlerdir. Aslında Türkiye’de bu alanda epeyce mesafe alınmış olmakla birlikte bunun topluma yaygınlaştırıldığını söyleyemeyiz. O halde yapılması gereken dijital teknoloji kullanımı ve bu hizmetlerden yararlanmayı toplumun tüm kesimlerine yaymaktır. Bunun için bilgisayar ya da akıllı telefonlara nasıl sahip olacağız? Bireyler olarak bu cihazları kullanma beceri ve yeteneklerimizi nasıl geliştireceğiz? Bu konuda Milli Eğitim Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Bilişim Teknolojileri ve İletişim Kurumu, Türkiye Bilişim Derneği gibi sivil örgütlerin ve ilgili paydaşların bir araya geleceği bir çalıştay ile yol haritasının oluşturulması kaçınılmazdır. Böylece oluşturulacak kamu politikaları ile Türkiye’nin diğer gelişmiş ülkeler arasında bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanım ve hizmetlerden yararlanma bakımından yerini alacağı beklenilmektedir.

KAYNAKÇA

1. BELL, D. (1997). *The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting*. Basic Books, New York.
2. BARZIHAI-NAHON, K. (2006). “Gaps and bits: Conceptualizing Measurements for Digital Divide/s”, *The Information Society*, 22: 269-278.
3. BORNMAN, E. (2016). “Information Society and Digital Divide in South Africa: Results of Longitudinal Surveys”, *Information, Communication & Society*, 19(2):264-278.
4. CASTELLS, M. (2008). *Ağ Toplumunun Yükselişi*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
5. DEVAN, S., RIGGINS, F.J. (2005). “The Digital Divide: Current and Future Research Directions”, *Journal of the Association for Information Systems*, 6(12): 298-337.
6. FACER, K. VE FURLONG, R. (2001). “Beyond the Myth of the 'Cyberkid': Young People at the Margins of the Information Revolution”, *Journal of Youth Studies*, 4(4): 451-469.
7. HARGITTAI, E. (2002). Second level Digital Divide: Differences in People's Online Skills. *First Monday*, 7(4).
8. HARGITTAI, E. ve SHAFER, S. (2006). “Differences in Actual and Perceived Online Skills: The Role of Gender”, *Social Science Quarterly*, 87(2): 432-448.
9. HARGITTAI, E. ve HINNANT, A. (2008). “Digital Inequality, Differences in Young Adults' Use of the Internet”, *Communication Research*, 35(5): 602-621.
10. HARGITTAI, E. (2010). “Digital Na(t)ives? Variation in Internet Skills and Uses among Members of the 'Net'”, *Sociological Inquiry*, 80(1): 92-113.
11. HOWARD, P.E., RAINIE, L. ve JONES, S. (2001). “Days and Nights on the Internet”, *American Behavioral Scientist*, 45(3): 383-404.

- 12.KALKINMA BAKANLIĞI, (2015). *2015-2018 Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planı*. Bilgi Toplum Dairesi Başkanlığı, Ankara. Erişim tarihi 24 Ekim 2017, Erişim adresi: <http://www.bilgitoplumustratejisi.org>.
- 13.KENNEDY, T., WELLMAN, B., KLEMENT, K. (2003). "Gendering the Digital Divide", *IT&Society*, 1(5), pp.72-96.
- 14.MARTÍNEZ-CANTOS, J.L. (2017). Digital Skills Gaps: A Pending Subject for Gender Digital Inclusion in the European Union", *European Journal of Communication Research*, 8(1): 55-76.
- 15.MCLUHAN, M. (2001). *Global Köy: 21. Yüzyılda Yeryüzü Yaşamında ve Medyada Meydana Gelecek Dönüşümler*. Scala Yayıncılık.
- 16.MOORE, N. *The Information Society*. Erişim tarihi: 24 Ekim 2017, Erişim adresi:<http://www.unesco.org/webworld/wirerpt/wirenglish/chap20.pdf>.
- 17.ROBINSON, J.P., DIMAGGIO, P., HARGITTAI, E. (2003). "New Social Survey Perspectives on the Digital Divide", *IT&Society*, 1(5): 1-22.
- 18.NORIS, P. (2001). *Digital Divide: Civic Engagement, Information Poverty and The Internet Worldwide*. Cambridge Üniversitesi Yayını: Cambridge.
- 19.PHILIP, L., COTTRIL, C. FARRINGTON, J., WILLIAMS, F., ASHMORE, F. (2017). "The Digital Divide: Patterns, Policy and Scenarios for Connecting the 'Final Few' in Rural Communities across Great Britain", *Journal of Rural Studies*, 54: 386-398.
- 20.RASHID, A.T. (2016). "Digital Inclusion and Social Inequality: Gender Differences in ICT Access and Use in Five Developing Countries", *Gender, Technology and Development*, 20(3): 306-332.
- 21.ROBINSON, L., COTTEN S.R., ONO, H., QUAN-HAASED, A., MESCH, G., CHEN, W., SCHULZ, J., HALE, T. M., STERN, M.J. (2015). "Digital Inequalities and Why They Matter", *Information, Communication & Society*, 18(5): 569-582.
- 22.SASSI, S. (2005). "Cultural Differentiation or Social Segregation? Four Approaches to the Digital Divide", *New Media & Society*, 7(5): 684-700.
- 23.SCHLEIFE, K. (2010). "What Really Matters: Regional versus Individual Determinants of the Digital Divide in Germany", *Research Policy*, 39 (1): 173-185.
- 24.SELWYN, N. (2004). "Reconsidering Political and Popular Understandings of the Digital Divide", *New Media & Society*, 6(3): 341-362.
- 25.SELWYN, N. (2006). "Digital division or digital decision? A Study of Non-Users and Low-Users of Computers", *Poetics*, 34: 273-292.
- 26.TÜİK. (2016). *Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması*, Türkiye İstatistik Kurumu, Ankara.
- 27.VAN DEURSEN, A. ve VAN DIJK, J. (2010). "Internet Skills and the Digital Divide", *New Media & Society*, 13(6): 893-911.
- 28.VAN DIJK, J., HACKER, K. (2003). "The Digital Divide as a Complex and Dynamic Phenomenon", *The Information Society*, 19(4): 315-326.
- 29.VAN DIJK, J. (2016). *Ağ Toplumu*. (Çev. Özlem Sakin). Kafka EPSILON Yayıncılık, İstanbul.
- 30.VINCENTE, M.R., LOPEZ, A.J. (2011). "Assessing the Regional Digital Divide Across the European Union-27", *Telecommunications Policy*, 35:220-237.
- 31.WEISER, E.B. (2000). Gender Differences in Internet Use Patterns and Internet Application Preferences: A Two-Sample Comparison, *Cyberpsychology & Behavior*, 3(2): 167-178.